

2. Traktát *De Amore*

2.1. Autor

O historické osobě autora latinského traktátu *De amore* toho dnes víme s určitostí stejně málo jako v době prvního vydání spisu E. Trojelem.¹⁰⁰ K jeho identifikaci existuje totiž jen velmi málo indicií. Autor sám na sebe odkazuje v textu, a to v sedmém dialogu první knihy, kde se připomíná autorovo učení o lidech, kteří nemohou milovat: „Neboť se tam započítávají slepci a blázni, zatímco doktrína milovníka Ondřeje, kaplana královského dvora nás jasně poučuje, že takoví mají být bezvýhradně vyloučeni ze dvora lásky.“¹⁰¹ Tato výpověď navazuje na předchozí kapitolu nazvanou „Které osoby jsou oprávněny k lásce“¹⁰² a Andreas je tu označen za královského kaplana. Toho se drží tituly některých rukopisů: incipit rkp. C ze 13. století uvádí autora slovy *Andreas capellanus regis francie*, což opakuje rukopis F (15. století). Incipit D jej nazývá *magister Andreas francorum aulae regis capellanus*. Jiné rukopisy uvádějí pouze jméno, či povolání.

Dalším vodítkem jsou historické postavy, které se v textu objevují. Nejčastěji je to hraběnka Marie ze Champagne, která vynáší sedm z jednadvaceti soudů lásky, jež jsou součástí druhé knihy traktátu, je autorkou fiktivního dopisu datovaného 1. května 1174 a objevuje se ještě na jednom místě ve druhé knize¹⁰³. Tři soudy lásky jsou připisovány Mariině matce, Eleanor Akvitánské, jež je zmiňována také ve čtvrtém dialogu.¹⁰⁴ Další milostné kauzy posuzují narbonnešská hraběnka Ermengarda a hraběnka z Flander.

První indicie však nenalezla podporu v rukopisech pocházejících z prostředí francouzského dvora dané doby; jméno Andreas Capellanus v nich není zmíněno ani jednou. Badatelé se proto soustředili na jména urozených dam a zde byli zdánlivě úspěšnější. Na dvoře v Troyes, hlavním městě kraje Champagne, kde hraběnka Marie pobývala a po ovdovění dokonce vládla v období 1181 až 1187, našli totiž devět listin signovaných jistým Andreou Capellanem v rozmezí let 1182 a 1186. Na základě těchto skutečností byla vytvořena hypotéza, že Andreas Capellanus se těšil přízni hraběnky Marie, na jejímž dvoře pobýval a tvořil stejně jako Chrétien de Troyes, který zde

100 Srov. *Andreae Capellani regii Francorum De Amore libri tres*. Vyd. E. Trojel. Kopenhagen 1873 (editio altera München: Eidos Verlag, 1964). 375 s.

101 Srov. DA I.6.384: „Nam ea caecus continetur et amens, quos ab amoris curia penitus esse remotos amatoris Andreae aulae regiae capellani evidenter nobis doctrina demonstrat.“

102 Srov. DA I.5.1.

103 Srov. DA II.6.36.

104 Srov. DA I.6.185.

z jejího podnětu napsal svůj román *Lancelot*.¹⁰⁵ Tuto domněnku podporoval fakt, že dvůr v Troyes byl považován za centrum dvorské kultury, která se rozvíjela právě pod patronátem hraběnky Marie. Ta navíc pocházela z rodiny, jež ve Francii formovala tvář kurtoazie. Dědečkem její matky Eleanor byl totiž první známý trubadúr Vilém z Poitiers¹⁰⁶ a sama Eleanor Akvitánská (1122–1204), jež se díky sňatkům stala nejprve královnou Francie a poté Anglie, se zasloužila o rozvoj dvorské poezie na svém jihofrancouzském dvoře v Poitiers. Marie (1145–1198) byla Eleanořinou dcerou z prvního manželství s Ludvíkem VII., po jehož boku se královna zúčastnila druhé křížové výpravy. Manželství bylo rozloučeno z důvodu blízkého příbuzenství roku 1152. Eleanor se ještě téhož roku provdala za Jindřicha Plantageneta, se kterým byla ve stejném příbuzenském poměru jako s předchozím manželem. Plantagenet se stal o dva roky později králem. Z manželství vzešlo osm dětí, mimo jiné Richard Lví srdce a Jan Bezzemek. Královna podněcovala své syny ke vzpouře proti otci, za což byla roku 1174 uvězněna; k propuštění došlo až roku 1189 po smrti krále Jindřicha, kdy na trůn nastoupil Richard.

Dvůr v Troyes, z hlediska dvorské kultury velmi atraktivní prostředí, by byl vynikajícím pozadím pro Capellanovu tvorbu, ovšem důkladné zkoumání této hypotézy odhalilo řadu komplikací. Ideu přátelského vztahu Eleanor s Marií, jehož zastánkyní byla ve třicátých letech 20. století Amy Kelly¹⁰⁷, napsal J. F. Benton¹⁰⁸, který ukázal, že o setkání Marie s Eleanor poté, co opustila francouzský dvůr (kdy bylo Marii sedm let), neexistuje žádný doklad. Benton navíc předpokládal, že Marie byla vzhledem k okolnostem vychována v nenávisti vůči své matce. Stejně tak popírá větší vliv jihofrancouzského dvora v Poitiers na Troyes a nenachází ani svědectví o tom, že by byl Mariin dvůr v Champagne nějak proslulý pěstováním dvorské kultury.¹⁰⁹ Jeho radikální tvrzení později revidovala June Hall Martin McCash¹¹⁰, která také nenalezla důkazy o setkání Eleanor s Marií, nicméně dokládá čilé styky mezi oběma rodinami (což dokazuje například stanza věnovaná Richardem Lvím srdcem své sestře),¹¹¹ přítomnost dalších trubadúrů na dvoře v Troyes a jejich styky se spisovateli působícími u anglického dvora.¹¹²

Závažnějším argumentem je ovšem další Bentonův závěr, že Marie sice podporovala vernakulární milostnou literaturu, nicméně nebyla patronkou ani zadavatelkou žádného díla napsaného v latině. Na základě svého zkou-

105 Viz BENTON, J. F. *The Court of Champagne as a Literary Center*, s. 561–563.

106 Srov. kap. 1.3.

107 Srov. KELLY, Amy. *Eleanor of Aquitaine and Her Courts of Love*. *Speculum*. 1937, vol. 12, no. 1, s. 3–19.

108 Viz BENTON, John F. *The Court of Champagne as a Literary Center*, s. 589.

109 *Ibid.*, s. 590.

110 Srov. MARTIN MCCASH, June Hall. *Marie de Champagne and Eleanor of Aquitaine: A Relationship Reexamined*. *Speculum*. 1979, vol. 54, no. 4, s. 698–711.

111 *Ibid.*, s. 704.

112 *Ibid.*, s. 710.

mání dokonce dospívá k závěru, že hraběnka latinu nijak dobře neovládala, pokud vůbec nějaké znalosti v této oblasti měla, což by vylučovalo možnost, že Capellanus napsal své dílo pro její potěšení či na její pobídku.¹¹³

Otázka publika Capellanova díla je ovšem poměrně klíčová.¹¹⁴ *De amore* čerpá látku z vernakulární literatury, převádí ji do latiny (což je zcela neobvyklé) a zasazuje do rámce scholastického traktátu. Recipient takového spisu musel používat latinu jako běžné komunikační médium, a navíc se u něj předpokládalo teologické vzdělání. Tyto požadavky splňují univerzitní studenti, klerici a vzdělání laikové, kteří vykonávali funkce úředníků na královském dvoře. Za předpokládané místo Capellanova působiště proto (nikoliv bez výhrad) někteří badatelé považují dvůr francouzského krále Filipa II. Augusta (1165–1223), syna Ludvíka VII. a jeho třetí ženy Adély.¹¹⁵ Tento panovník ovšem na rozdíl od dvorů v Troyes a Poitiers kurtoazní kulturu nepodporoval, spíše než novým Artušem chtěl být novým Karlem Velikým, z literárních žánrů se jeho přízni těšily spíše kroniky. Přesunutí místa vzniku *De amore* z Troyes do Paříže lze podpořit možným odhalením totožnosti adresáta Capellanova díla, kterým je jistý Gualterus (fr. Gautier). Z traktátu vyplývá, že se jedná o mladíka, jenž je dostatečně vzdělaný a ve svém okruhu prominentní. Alfred Karnein předkládá důkazy na podporu tvrzení, že Capellanus věnoval své dílo synovi vrchního komořího Ludvíka VII. Gautieru le jeune, který se narodil roku 1163, byl vychován spolu s Filipem II. Augustem a po smrti otce převzal jeho úřad.¹¹⁶ Andreas Capellanus by v takovém případě byl podřízeným Gualterova otce, protože královští kaplani (*capellani aulae regiae*) byli zaměstnanci dvorní kanceláře, jejíž správou byl Gautier starší pověřen roku 1174. Karnein ještě spekuluje o možné záměně slov *capellanus* (kaplan) a *cambellanus* (komoří),¹¹⁷ které se sice v žádném rukopise *De amore* nenachází, zato je doloženo ve spojení se jménem Andreas v několika listinách královské kanceláře pocházejících z let 1190–1191. Další možností je, že nešlo o záměnu, nýbrž kariérní postup. Ten totiž právě u Gautiera le jeune spočíval ve změně z pozice *capellanus regis* (1190) na *cambellanus regis*

113 Srov. BENTON, John F. *The Court of Champagne as a Literary Center*, s. 586: “There is no direct evidence that she (Marie – pozn. aut.) could read Latin ... no author who addressed Marie in his work wrote for her in Latin, and the translations into French of Biblical texts and commentaries for her benefit suggest that her knowledge of Latin, if existent, was weak. The question of Marie’s Latinity bears on the intended audience of Andreas’ *De Amore*, for if Marie could not understand *De Amore* without the help of translation, there is little reason to think that it was written for her delectation.”

114 O intendovaném publiku traktátu viz také JIROUŠKOVÁ, Lenka. *Středověké učení o lásce v humanistickém hávu? Andreas Capellanus, jeho traktát *De amore* a rukopis pražské Národní knihovny XIV E 29*, s. 121–122.

115 Viz KARNEIN, Alfred. *De amore in volkssprachlicher Literatur: Untersuchungen zur Andreas-Capellanus-Rezeption in Mittelalter und Renaissance*. Heidelberg: Carl Winter, s. 27.

116 *Ibid.*, s. 31–32. Karnein odkazuje také na čin, kterým se Gautier vyznamenal v dějinách Francie, což bylo zaznamenáno v oficiální dvorní kronice.

117 *Ibid.*, s. 35–37.

(1204). Pak by se totéž dalo analogicky předpokládat i u Capellana. Funkce komořího totiž předpokládala vykonávání některých úloh kaplana: asistenci panovníkovi při večerní modlitbě a střežení jeho nočního klidu.¹¹⁸

Všechny tyto hypotézy by ovšem mohla smést ze stolu ještě jiná možnost. Andreas sice označuje sám sebe za kaplana královského dvora (*capellanus aulae regie*), ale nijak blíže toto místo nespécifikuje, přídomek *francie* se objevuje až v incipitech. V prvních dvou knihách traktátu, kde se pasáž nachází, je jediným zmiňovaným králem bůh lásky Amor, v jehož službách Andreas bezesporu je, jak vyznává na jiném místě: „Vím z vlastní zkušenosti, že toto pravidlo opravdu platí, protože i já jsem hnán ostny obrovské lásky, ač jsem neobdržel žádné její plody a ani nemám naději, že by k tomu mohlo dojít.“¹¹⁹ AmoroVým kaplanem by v takovém případě mohl být kdokoliv, kdo o tom dokázal takto psát a Gualter by pak mohl být pouze fiktivním adresátem, což byl tradiční rétorický postup používaný již v antice, kdy starší, zkušenější muž (otec, učitel, přítel) poučoval mladíka o vybraném tématu.

2.2 Datum

Termínem ante quem je rok 1238, kdy Albertanus da Brescia jako první cituje *De amore* ve svém traktátu *De dilectione Dei et proximi et aliarum rerum et de forma honestae vitae*¹²⁰, za termín post quem lze považovat fiktivní datum dopisu Marie z Champagne umístěného na konci sedmého dialogu první knihy: 1. květen 1174. Z dam zmíněných v souvislosti se soudy lásky nejdříve zemřela hraběnka z Flander, a to roku 1192. V pátém dialogu poznamená urozená dáma, že „se raději spokojí s drobnými ve Francii, kde si bude moci svobodně rozhodovat o tom, kam chce jít, než by se podřídila cizí moci, ač ověšena maďarským stříbrem, protože mít takový majetek za těchto podmínek znamená nemít nic.“¹²¹ Narážka na Maďarsko by mohla souviset se svatbou Bély III. Uherského s dcerou Ludvíka VII. Markétou Francouzskou, která se uskutečnila roku 1186. Jak již bylo také zmíněno, Andreas poukazuje ve svém traktátu na jinošský věk Gualtera. Z dobových záznamů vyplývá, že Gautier le jeune se oženil roku 1186.

118 Viz KARNEIN, Alfred. *De amore in volkssprachlicher Literatur*, s. 36.

119 Srov. DA II.6.22: „Quam regulam nostri quidem experimento cognoscimus esse verissimam. Nam et nos excellentissimi amoris concitatur aculeis, quamvis inde nullum sumpsimus nec speramus assumere fructum.“

120 Viz *Andreae Capellani regii Francorum De Amore libri tres*, s. VI.

121 Srov. I.6.215: „Malo igitur aere modico Franciae contenta adesse et liberum eundi quo voluero possidere arbitrium quam Ungarico quidem onusta argento alienae subici potestati, quia tale multum habere est nihilum habere.“

Na základě uvedených indicií lze předpokládat, že traktát *De amore* byl sepsán někdy v rozmezí osmdesátých a devadesátých let 12. století. Tento časový rámec je ovšem stejně přibližný jako určení osoby autora.

2.3 Struktura traktátu *De amore*

Celé dílo je rozděleno do tří knih, jimž předchází předmluva dedikovaná Gualterovi. První kniha začíná několikařádkovým úvodem (*Accessus ad amoris tractatum*), který stručně shrnuje obsah prvních dvou knih:

Musíme se nejprve zabývat tím, co je láska, odkud má své jméno, jaký je její účinek, mezi kým může existovat, jak se získává (potud se jedná o obsah první knihy – pozn. aut.), udržuje, zvětšuje, zmenšuje a ukončuje, jak se pozná, že jde o opětovanou lásku, a co má jeden z milenců dělat, když jej druhý zradí (toto je náplní druhé knihy – pozn. aut.).¹²²

Capellanus tedy již od začátku důrazně odděluje první dvě knihy od poslední, jejímž obsahem je nekompromisní odsouzení a zavržení lásky. *Accessus* třetí oddíl spisu vůbec nezmiňuje, což vede k domněnce, že autor původně tuto část ani nezamýšlel psát. Obrat v tématu o sto osmdesát stupňů je podtržen také změnou stylu. Barvitá líčení a entuziasmus vyzařující z prvních dvou knih se ve třetí části mění ve strohou taxonomii, která vypočítává negativní následky lásky a špatné vlastnosti žen. Třetí kniha navíc čítá co do rozsahu pouze jednu sedminu celého traktátu.

Jádro první knihy tvoří šestá kapitola („Jak a kolika způsoby lze získat lásku“),¹²³ v níž po krátkém analytickém úvodu kopírujícím postup pěti předchozích kapitol následuje osm dialogů o lásce. Účastníky dialogů jsou tři muži a tři ženy, kteří jsou definováni pouze společenským postavením (neurozený muž, šlechtic, příslušník vyšší šlechty; neurozená žena, šlechtična, aristokratka patřící k vyšší šlechtě). V každém dialogu hovoří vždy jeden muž s jednou ženou, mělo by jich tedy být devět, nicméně rozhovor urozeného muže s příslušnicí vyšší šlechty chybí. Tyto dialogy jsou klíčovou částí obsahující Capellanovu výpověď o povaze dvorské lásky. Součástí pátého dialogu je vyprávění o zástupu mrtvých, které uvozuje získání dvanácti pravidel lásky (*praecepta amoris*). Na konci sedmého dialogu je vložen dopis Marie ze

122 DA Accessus: „Est igitur primo videre quid sit amor, et unde dicatur amor, et quis sit effectus amoris, et inter quos possit esse amor, qualiter acquiratur amor, retineatur, augmentetur, minuatur, finiatur; et de notitia amoris mutui, et quid unus amantium agere debeat altero fide fallente.“

123 DA I.6.1–564: Qualiter amor acquiratur et quot modis.

Champagne, ve kterém hraběnka odpovídá na dotazy rozmlouvajícího páru. Společenské postavení je určující i pro zbylé kapitoly první knihy, které se postupně zabývají láskou kleriků a jeptišek, láskou získanou za peníze (kromě případu prostitutek), otázkou, zda se mají v lásce bez okolků plnit přání, láskou rolníků a nakonec právě i láskou prodejních žen.

Druhá kniha pracuje s tématem již získané lásky a dává rady, jak si ji lze udržet. Dále ve shodě s *Accesus* řeší mezní situace partnerských vztahů (milostné ochladnutí, nevěra, rozchod). Následuje dvacet jedna konkrétních případů souvisejících s láskou, které řeší již zmíněné historické osobnosti (Marie ze Champagne, Eleanor Akvitánská, Ermengarda z Narbonska a hraběnka z Flander)¹²⁴ v rámci tzv. soudů lásky. Celá kniha je uzavřena vyprávěním o dobrodružství rytíře, který měl pro svoji vyvolenou získat u dvora krále Artuše jestřába. Kromě dravce nakonec obdržel také seznam jednattřiceti regulí lásky (*regulae amoris*), které částečně korespondují s pravidly lásky uvedenými v pátém dialogu.

Obsah prvních dvou knih zcela jasně kopíruje strukturu Ovidiova díla *Ars amatoria*, které přináší v první části návody, jak ženu svést, a ve druhé se věnuje radám, jak si získanou lásku udržet. Třetí část Capellanova traktátu se Ovidiova rozvržení nedrží. Již v úvodu této poslední knihy se Capellanus Gualterovi vyzná, že vše, co dosud napsal, učinil jen na jeho přání, zatímco se sám ve skutečnosti domnívá, že láska nikomu neprospívá a ten, kdo se jí věnuje, mrhá svými silami.¹²⁵ Capellanus ovšem předchozí část svého učení o lásce považuje za „detailní a rozsáhlou“¹²⁶, což nelze rozhodně považovat za topos skromnosti (a navíc to odpovídá pravdě). Svě jednání autor ovšem důsledně omlouvá:

Nečti tedy tuto knížku se záměrem osvojit si život, jaký vedou milovníci, ale spíš proto, aby ses, až budeš poučen a budeš umět v ženách vzbudit lásku, této dovednosti zdržel, a tak získal věčnou odměnu a mohl se vychloubat větším darem od Boha. Bůh má totiž raději toho, který nevyužil danou příležitost ke hříchu, než toho, kdo neměl možnost chybovat.¹²⁷

124 Viz 2.1.

125 Srov. DA III.1: „Quod nos ideo fecisse cognoscas, non quod amare tibi vel alicui hominum expedire credamus, sed ne nostram in aliquo valeas arguere tarditatem; immo totam illius credimus deperire utilitatem, qui suos in amore labores expendit.“

126 DAIII.1: „... confertissimam plenamque amoris doctrinam...“

127 Srov. DA III.2: „Taliter igitur praesentem lege libellum, non quasi per ipsum quaerens amantium tibi assumere vitam, sed ut eius doctrina refectus et mulierum edoctus ad amandum animos provocare a tali provocatione abstinendo praemium consequaris aeternum et maiori ex hoc apud Deum merearis munere gloriari. Magis enim Deo placet qui opportunitate non utitur concessa peccandi, quam cui delinquendi non est attributa potestas.“

Capellanus tu jednoznačně pozitivně hodnotí touhu po důkladném poznání toho, čemu je třeba se důsledně vyhnout. Pak už následuje výčet důvodů hovořících proti lásce a katalog ženských neřestí, díky němuž označil Fidel Rädle třetí knihu za „Arsenal gróbster Misogynie“¹²⁸.

Pokusů o interpretaci radikální změny postoje k fenoménu lásky v závěrečné části traktátu byla celá řada a jsou nedílně spojeny s vývojem bádání v oblasti kurtoazie. Tímto tématem se bude zabývat ještě jedna z následujících kapitol.

Pokud bychom chtěli dílo rozčlenit s ohledem na jeho žánrovou pestrost, můžeme vyjít z Karneinova modelu, který zařazuje analytické kapitoly obsažené ve všech třech knihách do oblasti tzv. expozičního diskursu, zatímco ostatní žánry (dialogy, vyprávění, pravidla, dopis) spadají do tzv. exemplárního diskursu.¹²⁹

2.4 Literární vlivy na dílo

Vliv Ovidiova díla na traktát je patrný zejména v úvodní části, kde lze nalézt výroky shodující se s pasážemi *Ars amatoria*, nicméně průběžně se v textu objevují ohlasy na téměř celý Ovidiův korpus – nacházíme zde citaci z *Remedia amoris*, *Heroides*, *Medicamina faciei feminae*, pasáže čerpající z *Metamorphoses* i *Amores*. Druhou nejvýraznější stopou z antického odkazu je dílo Ciceronovo, pochopitelně především *De amicitia*, *De officiis* a také *Tusculanae disputationes*. Satirický tón si Capellanus vypůjčuje od Horatia a ve třetí knize pochopitelně od Iuvenala. K dalším antickým autorům, které bychom mohli spojit s traktátem, patří Seneca (*De beneficiis*), Vergilius (*Eclogeae*) a Apuleius (*Metamorphoses*). Z Aristotelovy tvorby je patrný vliv *Topik* a *Etiky Nikomachovy*.

Capellanus ovšem čerpal své znalosti z oblasti antiky z oné všeobecně dostupné sítě znalostí středověkých učenců, z florilegií a sententií, takže zřejmě často nevěděl, ke kterému autoru se příslušná pasáž vztahuje. To dovozuje několik příkladů: V DA III.84 vydává Capellanus za autora citátu Martiana Capellu. Ve skutečnosti pochází verš z Vergiliovy *Aeneady*, kde jej vyslovuje

128 Viz ANDREAS CAPELLANUS. *Über die Liebe*. Přel. Fidel Rädle. Stuttgart: Hiersemann, 2006, s. XXXV.

129 Viz KARNEIN, Alfred. *De Amore in volkssprachlicher Literatur*, s. 41. Autor obhajuje toto rozdělení následujícím způsobem: „Die Trennung der Bereiche des expositorischen und exemplarischen Diskurses hat besonders für die Dialoge gute Gründe. Beiden ist zwar die gelehrt-lateinische Provenienz der Form gemeinsam, doch gilt dies schon nicht mehr für die Funktion der Dialoge im Traktat, die ich als Musterexempla fasse. Ferner soll vermeiden werden, was mir in vielen Arbeiten zu Irrtümern und Fehlschlüssen zu führen scheint, nämlich die dialogischen Aussagen, die im pro und contra sich wechselseitig relativieren, mit rein traktathaften Aussagen häufig definitivischer Art in Bezug zu setzen.“

Merkur.¹³⁰ K této záměně tedy možná došlo díky názvu Martianovy encyklopedie *De nuptiis Mercurii et Philologiae*. V osmém dialogu odkazuje urozená žena na Cicerona, ale výrok, který má na mysli, ve skutečnosti pochází z díla *Ad Herennium*,¹³¹ jehož autorství ovšem Ciceronovi skutečně připisováno bylo, ač nesprávně (autor je neznámý). V sedmém dialogu zase muž pocházející z vyšší šlechty odkazuje na Donata,¹³² nicméně příslušná pasáž nebyla u zmíněného autora nalezena vůbec.

Mnohem lépe zná Capellanus pochopitelně Bibli, zejména pak Nový zákon, z něhož často cituje. Z církevních otců lze vystopovat vliv Augustina a Jeronýma. Chybnou etymologii slova *amor* převzal Capellanus z Isidora ze Sevilly.¹³³

Co se týče Capellanových současníků, musíme v první řadě pochopitelně zmínit vliv dvorské literatury, a to jak poezie, tak prózy. V celém traktátu lze nalézt pasáže analogické obsahu Chrétiénových románů či básní Cercamona a Bednarda de Ventadorn. Z vernakulárních milostných subžánrů tematizují podobné náměty *tenzon* (provensálská báseň, ve které debatují dva trubadúři – rivalové) a *partimen* (rozhovor dvou trubadúrů, kteří řeší určité dilema nastolené formou otázky jedním z nich). Je ovšem nutné zdůraznit, že Capellanus žádného z dvorských tvůrců necituje a sám také není nikým z nich citován. Podobná témata lze hledat i v sekulární středolatinšské lyrice, např. v *Carmina Burana*¹³⁴. Odkaz na tuto sbírku lze vystopovat mimo jiné v posledním dialogu první knihy, kde se řeší, jaké oblečení a chování přísluší klerikovi, což zrcadlí báseň *Anni parte florida*, v níž hlavní protagonisté Phyllis a Flora diskutují o tom, zda je lepším milencem klerik, nebo rytíř.

Analytické pasáže textu připomínají teologické diskuze o lásce scholastických učenců 12. století, k nimž lze zařadit Huga od sv. Viktora, Viléma ze St. Thierry, Bernarda z Clairvaux, Aelreda z Rievaulx, Petra z Blois. Nicméně následná změna formy, kdy dílo přestává pracovat s analýzou, ale začleňuje imaginární dialogy a dokonce dobrodružná vyprávění, demonstruje, že *De amore* má jen malé spojení s tradicí teologického rozboru lásky a přátelství.¹³⁵

130 Srov. DA III.84: „unde non immerito Marcianus ait: Age enim, rumpe moram, quia varium et mutabile semper femina.“ Skutečný verš se nachází v Aeneadě 4.569n: „Heia age, rumpe moras, varium et mutabile semper femina.“

131 Srov. DA I.6.409: „Quia igitur Tullii nobis insinuante peritia quae recentiori sunt dicta colloquio facilius possunt memoriae gremio commendari, vestris novissime dictis primitus respondere insistam.“

132 Srov. DA I.6.348: „voluntas, cui imperari non potest peritissimi hoc Donati vobis insinuante doctrina.“

133 Srov. Isidor, *Etym.* 10.1.5: „...amicus ab hamo, id est, a catena caritatis; unde et hami quod teneant.“ DA I.3.1: „Dicitur autem amor ab amo verbo, quod significat capere vel capi. Nam qui amat captus est cupidinis vinculis aliumque desiderat suo capere hamo.“

134 Srov. WALSH, Patrick Gerard. *Courtly Love in the Carmina Burana*.

135 Viz Andreas Capellanus *On Love*. Vyd. a přel. P. G. Walsh. London: Duckworth, 1982, s. 12.

2.5 Úskalí interpretace textu

Zkoumání traktátu *De amore* v podstatě kopíruje výzkum v oblasti dvorské kultury. Zhruba do padesátých let 20. století byl Andreas Capellanus považován za nejdůležitějšího představitele fenoménu dvorské lásky, ba přímo jeho nejvyšší autoritu. Dle tohoto pojetí první dvě knihy zcela vážně propagovaly dvorskou lásku a třetí kniha byla nutnou daní, díky níž se autor vyhnul potížím, protože se pohyboval v církevním prostředí. Tento názor zastával C. S. Lewis¹³⁶, Denis de Rougemont¹³⁷ a J. J. Parry¹³⁸.

Určitých obtíží textu si všímá druhá skupina, která ovšem souhlasí s Lewisem a de Rougemontem, že *De amore* je seriózně pojatý text o dvorské lásce. K zástupcům tohoto tvrzení patří A. J. Denomy, který je zastáncem teorie „dvojitě pravdy“, což mu umožňuje tvrdit, že všechny tři knihy jsou míněny vážně.¹³⁹

Další skupina kritiků prohlašuje, že Capellanus byl nenadaný, či přímo špatný autor, který nedokázal splnit svůj původní záměr, totiž systematizovat koncepci dvorské lásky.¹⁴⁰ Tento názor zastává také P. G. Walsh ve své předmluvě k překladu *De amore*, kde říká, že dílo vyvolává dojem nepůvodního pokusu o kodifikaci sebraných názorů na lásku.¹⁴¹

Skupina okolo D. W. Robertsona, která považuje dvorskou lásku za mylný konstrukt, pokládá přinejmenším část díla za ironické. Robertson usuzuje, že první dvě knihy ironizují *amor concupiscentiae*, zatímco třetí kniha vyjadřuje Capellanův skutečný názor.¹⁴² Tento názor vychází z Robertsonova přesvědčení, že pro každého klerika byla jedinou „správnou“ láskou láska k bohu.

Jiní badatelé považují za ironické všechny tři knihy. E. T. Donaldson interpretuje celé dílo jako vtip,¹⁴³ Michael Cherniss kritizuje Robertsona¹⁴⁴

136 Srov. LEWIS, C. S. *The Allegory of Love*.

137 Srov. DE ROUGEMONT, Denis. *Západ a láska*.

138 Srov. Parryho předmluvu k překladu Capellanova traktátu: *The Art of Courtly Love by Andreas Capellanus*, s. 19 (Introduction).

139 Srov. DENOMY, Alexander J. *The Heresy of Courtly Love*. 92 s.

140 Srov. MONSON, Don A. Andreas Capellanus and the Problem of Irony. *Speculum*. 1988, vol. 63, no. 3, s. 572.

141 “The reader of the *De amore* is left with the strong impression not of original and deep reflections by an author of passionate intellectual integrity, but rather of a derivate attempts to codify notions of love which have impinged on him in reading and discussion.” Andreas Capellanus *On Love*, s. 6.

142 Srov. ROBERTSON, JR., D. W. The Subject of the *De Amore* of Andreas Capellanus. *Modern Philology: A Journal Devoted to Research in Medieval and Modern Literature*. 1952–1953, vol. 50, no. 3, s. 145–163.

143 Viz DONALDSON, E. T. The Myth of Courtly Love, s. 160.

144 “This (Robertson’s – pozn. aut.) explanation has not satisfied most critics. The apparent thoroughness, copiousness, and pleasure which Andreas devotes to his subject in books 1 and 2 make the pious motives offered for book 3 highly suspect. Furthermore, the fact that

a jednotu díla hledá v komice, pomocí níž vysvětluje i nesrovnalosti v textu. Objektem Capellanova humoru podle něj není *fornicatio*, či systém dvorské lásky, ale literární *amor*, jeho konvence a kliše.¹⁴⁵ Na konci 70. let 20. století se také objevuje slavná studie „The Art of Courtly Copulation“, v níž Betsy Bowden dokazuje rozbořením páteho dialogu, že celé dílo je ve skutečnosti obscenní dvojsmyslnou slovní hrou.¹⁴⁶ Její práce reaguje na nepřilíhající uspokojivé výsledky dlouholetého výzkumu traktátu *De amore*,¹⁴⁷ nicméně svojí poněkud násilnou interpretací zmíněného dialogu, který označuje za „wet dream“, a redukcí témat díla pouze na sex k vyjasnění situace příliš nepřispívá.

Douglas Kelly se pokouší smířit obě části Capellanova textu gradualistickou strukturou lásky (hierarchie sestupuje od lásky k Bohu, přátelství, manželství přes dvorskou lásku až k vášni a vztahu s prostitutkou) a vysvětluje, že pak záleží na tom, z kterého stupně celý systém milostných vztahů sledujeme.¹⁴⁸

Rozmanitost žánrů, diskrepance mezi první a druhou částí, argumenty *pro et contra* v dialozích – to vše vedlo k tomu, že se z traktátu stal „kamenolom“, z něhož si každý mohl vzít materiál pro obhájení vlastní teze. Až do počátku osmdesátých let 20. století se text nezkoumal jako celek, ale byly z něj vytrhávány jen určité pasáže – nejčastěji úvodní analytické kapitoly, popis Amorum říše, *iudicia amoris*, *amor mixtus* vs. *amor purus* a protiklad manželského a mileneckého vztahu. Současně se nebral ohled na rozlišení jednotlivých mluvčích v průběhu celého díla. Vedle Capellana, který promlouvá ke Gualterovi, se tu prezentují názory fiktivních účastníků osmi dialogů, kteří jsou ovšem *dramatis personae*, a jejich názory proto nelze paušálně identifikovat s názory Capellanovými. To ostatně není ani možné, protože zúčastnění zastávají vždy protikladné pozice a ke smíření, resp. k poskytnutí naděje ze strany dámy nedochází ani v jednom z dialogů, přestože jsou zařazeny do 6. kapitoly první knihy nazvané „Jak a kolika způsoby lze získat lásku“¹⁴⁹. Dopis sedmého dialogu zase tlumočí názory hraběnky ze Champagne, která také promlouvá spolu s dalšími šlechticemi ve druhé knize v pasáži věnované soudům lásky.

Výše uvedeným diskrepancím se věnuje Kathleen Andersen-Wyman, která ve své publikaci *Andreas Capellanus On Love?* tvrdí, že předmětem *De amore*

he apparently takes equal pleasure in demolishing what he has so carefully built creates a certain aesthetic discomfort with the work as an organic whole.” CHERNISS, Michael D. *The Literary Comedy of Andreas Capellanus. Modern Philology: A Journal Devoted to Research in Medieval and Modern Literature*. 1974–1975, vol. 72, February 1975, s. 224.

145 CHERNISS, Michael D. *The Literary Comedy of Andreas Capellanus*, s. 224.

146 Srov. BOWDEN, Betsy. *The Art of Courtly Copulation. Medievalia et Humanistica*. 1979, vol. 9, s. 67–85.

147 Obtíže související s interpretací traktátu shrnuje Betsy Bowden slavným výrokiem: “No one feels comfortable around Andreas Capellanus. His treatise on ‘courtly love’ seems too serious to be funny, to funny to be moral, and at the end too moral to be serious.” *Ibid.*, s. 67.

148 Srov. KELLY, Douglas. *Courtly Love in Perspective: The Hierarchy of Love in Andreas Capellanus. Traditio*. 1968, vol. 24, s. 119–147.

149 Viz kap. 2.3.

není dvorská láska, ale odhalení mechanismů institucionální manipulace.¹⁵⁰ Tato autorka nepřímou odpovídá na Schnellovu výzvu ke komplexnímu čtení traktátu *De amore* jako celku,¹⁵¹ nicméně její závěry, že Capellanus obhajuje ve svém díle homosexualitu, považuje klérus za zástupce „femininního“ hlasu a je zřejmě zamilován do Gualtera, jsou přinejmenším příliš revoluční a poplatné současným trendům v oblasti gender studies.

Nyní se tedy zaměříme na několik konkrétních míst v textu, jež dokládají obtížnost jeho interpretace. Prvním je již zmíněný *Accessus*, který nastiňuje pouze obsah prvních dvou knih. V jeho světle pak třetí část vypadá jako náhlý, původně nezamýšlený dodatek, který ovšem na předchozí část navazuje. Ať už se v tomto případě jednalo o Capellanův záměr, nebo ne, musíme od začátku počítat s tím, že se jedná o nestandardní spis, při jehož studiu se nemůžeme spoléhat na autoritu jeho tvůrce.

Na několika místech nacházíme Andreovu pobídku k bedlivému čtení. V závěru třetí knihy po mizogynní tirádě ve stylu sv. Jeronýma či Iuvenala informuje Andreas Gualtera, že mu odevzdává v této knize propracované učení, které mu poskytne dva odlišné pohledy.¹⁵² Pokud bude tuto nauku praktikovat v souladu s instrukcemi, které mu kniha poskytne díky bedlivému čtení (*lectio assidua*), dosáhne všech tělesných rozkoší v plném rozsahu.¹⁵³ Jestliže ovšem bude chtít traktát prozkoumat opravdu pozorně, uchopit jej racionálně (*mentis intellectu*) a provést jeho učení v praxi, dojde k jasnému poznání (*ratione manifesta*), že nikdo nemá mrhat svůj čas v milostných rozkoších.¹⁵⁴ Zdá se tedy, že Andreas chce, aby Gualter své zkušenosti ověřil i prakticky, teprve pak je bude moci odmítnout. Oproti úvodu třetí knihy, kde se hovořilo pouze o teoretickém poznání Capellanova učení,¹⁵⁵ došlo k určitému posunu. Na jiném místě opět autor apeluje na bystrou mysl svého přítele (*acuto mente disquiras ingenio*), který jistě pochopí, jakými „poctami“ je třeba ohodnotit muže, jenž pohrdne nebeským králem a proti jeho příkázání se nebojácně citově připoutá k „jakési ženštině“ (*pro mulierculae cuiusdam*

150 Srov. ANDERSEN-WYMAN, Kathleen. *Andreas Capellanus on Love?: Desire, Seduction, and Subversion in a Twelfth-Century Latin Text*. New York: Palgrave Macmillan, 2007. 271 s.

151 Viz SCHNELL, Rüdiger. *Andreas Capellanus*, s. 14.

152 Srov. DA III.117–118: „Haec igitur nostra subtiliter et fideliter examinata doctrina, quam tibi praesenti libello mandamus insertam, tibi **duplicem sententiam** propinabit. Nam in prima parte praesentis libelli tuae simplici et iuvenili annuere petitioni volentes ac nostrae quidem in hac parte parcere nolentes inertiae artem amatoriam, sicut nobis mente avida postulasti, serie tibi plena dirigimus et competenti ordinatione dispositam delegamus...“

153 Srov. DA III.118: „Quam si iuxta volueris praesentem exercere doctrinam, et sicut huius libelli assidua tibi lectio demonstrabit, omnes corporis voluptates pleno consequeris effectu.“

154 Srov. DA III.119: „Quem tractatum nostrum si attenta volueris investigatione disquirere ac mentis intellectu percipere et eiusdem doctrinam operis executione complere, ratione manifesta cognosces neminem in amoris voluptatibus debere male suos expendere dies.“

155 Srov. DA III.2: „... doctrina refectus et mulierum edoctus ad amandum animos provocare...“

affectu).¹⁵⁶ Vzhledem k umístění této výzvy do třetí knihy nelze sdílet názor K. Andersen-Wyman, která pasáž chápe jako pobídku k ocenění takového muže,¹⁵⁷ jde tu ale stejně jako v předchozí ukázce o určitý druh vydírání, které útočí na recipientovu inteligenci. Jisté formy nátlaku jsou totiž vyvíjeny i v dialozích první knihy, jak uvidíme dále.

Bedlivý čtenář (*lector assiduus*, nikoliv už konkrétně Gualter) si má v kapitole „Jak poznat vzájemnou lásku“ také analogicky ke Capellanovu předchozímu výkladu snadno najít jiné způsoby, pomocí nichž lze zjistit, zda je láska vzájemná.¹⁵⁸ Typické pro toto dílo je ovšem fakt, že předchozí seznam zahrnuje spíše příklady, kdy už láska vzájemná není. Čtenář je de facto vyzván k tomu, aby si vytvořil vlastní, zcela nový soupis takových exemplárních případů, protože na autorovu pomoc se nelze spolehnout.

Další apel na čtenáře se objevuje v prvním dialogu, kde Andreas instruuje nápadníky o tom, že není vhodné bezprostředně po pozdravu začít před dámou mluvit o lásce, protože takové začátky konverzace jsou vhodné pro děvky (*pellicibus*) a nikoliv pro dámy.¹⁵⁹ Přesto v každém z osmi dialogů muž udělá právě to, před čím je zde varován, ačkoliv žena pokleslých mravů není účastnicí ani jednoho z rozhovorů.

V traktátu lze nalézt také reference na text, který bude teprve následovat. Dáma hovořící ve čtvrtém dialogu¹⁶⁰ zmiňuje bez bližšího vysvětlení, kterou bránu v paláci boha lásky by chtěla obývat, ačkoliv podrobný popis tohoto místa následuje až v dialogu pátém.

Důležitá je také pasáž, kde Andreas odkazuje sám na sebe. Součástí pátého dialogu tvoří vyprávění cititele o zástupu mrtvých, do jehož blízkosti se náhodou dostal při svém bloudění. V závěru příběhu mu bůh lásky odevzdá seznam dvanácti pravidel lásky (*praecepta amoris*), která má přinést z onoho světa mezi smrtelníky. Když mu tato příkázání sdělí, podotkne, že existují i jakási *praecepta minora*, jejichž vyslechnutí mu nyní nijak neprospěje, ale nalezne je v knize napsané pro Gualtera,¹⁶¹ čímž naráží na seznam *regulae*

156 Srov. DA III.6: „Cernas ergo, Gualteri, et acuto mentis disquiras ingenio, quanto sit praeferendus honore, qui coelesti rege contempto eiusque neglecto mandato pro mulierculae cuiusdam affectu antiqui hostis non veretur se vinculis alligare.“

157 “There does seem to be a question as how admirable this kind of man is. He is not simply condemned. It is up to the intelligent reader, using the advice that has come earlier in Andreas’s text, to judge the honor of this man.” ANDERSEN-WYMAN, Kathleen. *Andreas Capellanus On Love?*, s. 44.

158 Srov. DA II.5.10: „Sunt fortassis et alii quam plures modi, qui ad mutui amoris habendam notitiam possunt valere doctrinae, quos ex his, quae praedixi, lector assiduus facillima poterit indagazione cognoscere.“

159 Srov. DA I.6.21–22: „Primitus ipsam suo more salutet; sed haec sunt generaliter dicenda et omni credantur amanti, ut post salutationem non statim a verbis amoris incipiant, quia pellicibus talia sunt initia facienda.“

160 Srov. DA I.6.190 a DA I.6.22–228.

161 Srov. DA I.6.296: „Sunt et alia amoris praecepta minora, quorum tibi non expediret auditus, quae etiam in libro ad Gualterium scripto reperies.“

amoris z druhé knihy *De amore*¹⁶². Tyto intratextuální odkazy nutí čtenáře, aby na traktát aplikoval metodu close reading. V tomto případě je také nutno podotknout, že Amorův projev se ke čtenáři dostává prostřednictvím dvou dalších mediátorů – prvním je mluvčí dialogu, který dobrodružství vypráví, a teprve nad ním stojí sám autor, jenž každý dialog uvádí, ale nikdy na něm přímo neparticipuje. Sebeironie této pasáže je zcela zjevná, soubor regulí lásky je oproti *praecepta amoris* téměř trojnásobný a některá pravidla v něm uvedená se s *praecepta* zcela shodují.¹⁶³ Na tato zrcadlení v textu bychom mohli aplikovat literárněvědný termín *mise en abyme*, který označuje reduplikaci obrazů referující k dílu jako celku.

V sedmém dialogu se naopak dáma odvolává na *regulae amoris*, když cituje pravidlo, že každodenní setkávání milenců jejich lásku zvětšuje,¹⁶⁴ nicméně tento předpis nenacházíme ani v *regulae*, ani v *praecepta amoris*.

Podobných problematických pasáží, které odkazují na jiná místa v textu, ať už skutečná, či dokonce neexistující, obsahuje traktát celou řadu. Jedním z rysů středověkých textů je určitě nekompaktnost, či dokonce nedůslednost, která moderního čtenáře často zaskočí, protože nachází něco jiného, než bylo autorem avizováno. Tato skutečnost podporuje názor těch badatelů, kteří diskrepance v *De amore* přisuzují nedostatku autorova nadání či způsobu tvorby odlišnému od dnešního úzu. Některá problematická místa zřejmě mohla vzniknout díky autorově nepozornosti a nedbalosti, nicméně sebereferece v pátém dialogu ukazuje, že Capellanus dokáže operovat s intratextuálními vztahy, v tomto případě kvůli sebeironické narážce, kterou čtenář dešifruje až v závěru druhé knihy. Všechny citované pasáže vyzývají (někdy i hlasem samotného autora) k pozornému čtení textu jako celku, které dokáže alespoň v některých případech odstranit či reinterpretovat (někdy zdánlivé) nesrovnalosti, jichž se v traktátu objevuje celá řada. Povaha textu vyzývá k tomu, aby s ním recipient nepracoval lineárně, nýbrž se neustále vracel a porovnával jeho různé části. Z uvedených ukázek také vyplývá, že se nelze spoléhat na autoritu tvůrce textu, který ji sám vědomě (alespoň na některých místech) podkopává. Nedostatek vodítek vede k tomu, že smysl textu si čtenář musí konstruovat sám, což je příčinou vzniku tolika teorií o skutečném smyslu traktátu.

162 Srov. DA II.8.46.

163 Srov. např: „Castitatem servare debes amanti (*praecepta amoris* II, DA I.6.268).“ „Verus amans alterius nisi suae coamantis ex affectu non cupit amplexus (*regulae amoris* XII, DA II.8.45).“

164 Srov. DA I.6.360: „Ideoque noster non videtur amor perficiendus, quia regula nobis demonstrat amoris quod amantium quotidianus aspectus crescere facit amorem; unde ex contrario sensu percipio amorem contrahi et distantia deficere, et ideo sibi quisque ex propinquo lucrari curet amorem.“